

Csontos Márta

Reményik Sándor pályakezdése

Az alkotó élete és életműve között nem lehet éles határvonalat húzni; a textus és a kontextus együttes vizsgálata szükséges, amennyiben az irodalomtudományt a kultúratudomány részének tekintjük. A kortörténeti szempontból is értékelhető kritikai életrajz létjogosultsága nem kérdőjelezhető meg. Hargittay Emil *A „kritikai életrajz” haszna* című tanulmányában azt hangsúlyozza, hogy „a kritikai” jelzőben rejlik a lényeg, ami nem is elsősorban a korábbi életrajzok hibás adatainak, utalásainak felülvizsgálatát jelenti, hanem magát az irodalomkritikát: a kor, az életrajz és az életmű egységben láttatásának igényét, a tárgyalt szerző életrajzának narratíváját kronologikusan rendben adva”.¹

A narratívák megközelítésében és értelmezésében a korábbi évtizedekben elfogadottá vált dekonstrukció hangsúlyozza, hogy nem létezik egyértelmű jelentés, a személy koherenciája nem lehet kiindulópont az értékelésben. A világ értelmezésében nyilvánvalóan elsődleges a nyelv, hiszen ennek segítségével reagálunk a környezetre. A nyelv valóban kifejezője a szubjektumnak, amennyiben életeseményei meghatározzák, alakítják az általa alkalmazott nyelvet, melyben maga a nyelv permanens jelenlét, a másságot pedig az életesemények szubjektív nyelvhasználatot okozó temporalitása határozza meg.²

¹ HARGITTAY Emil, *A „kritikai életrajz” haszna*, Irodalomismeret, 2014/3. 15. SZILÁGYI Márton a folyóirat hivatkozott számában *Mi haszna van az írói biográfiáknak?* című tanulmányában kiemeli, hogy az alkotó és a vele kapcsolatban lévő társadalmi csoportok releváns képét tudja nyújtani a biográfia, amennyiben „biografikus keretet választó életműértelmezést” valósít meg. Vö. SZILÁGYI Márton, *Mi haszna van az írói biográfiáknak?*, i. h. 21., SZÉCHENYI Ágnes az életrajzírás elméletét és gyakorlatát vizsgálva utal arra, hogy a mű és nyelvközpontú irodalom autonómiáját kiemelve a korábbi évtizedek elméleti iskolái (formalizmus, strukturalizmus, hermeneutika) elutasították az irodalom referenciális megközelítését. A „kritikai életrajz”, mint angolszász terminus jelenik meg a *Encyclopadia Britannicában*, ahol öt különböző életrajzi meghatározást adnak. A meghatározás alapján egyértelmű, hogy a vizsgálata tárgyát legtöbb oldalról végigjáró „kritikai életrajz” képes az adott társadalmi korról is autentikus képet adni, szemben az informatív, az objektív és szubjektív tényezők között válogató standard vagy a források másodlagosságára törekvő interpretatív és fikciós életrajzokkal. VÖ. SZÉCHENYI Ágnes, *Az életrajzírás esélyei: elmélet és gyakorlat = Megfontolások egy készülő Schöpflin Aladár monográfia kereteihez*, i. h. 38.

² Az elmúlt évtizedek teoretikusai heves vitákat indítottak a műértelmezés és az esztétikum lényegét az individuum oldaláról megközelítő recepcióban. M. M. BHATYIN olvasatában „(...) ...a szerzőt, a hőst, mi sosem a művészi eseményből kiemelve nézzük, számunkra csak úgy és annyiban érdekesek, ahogy és amennyiben behatolnak a művészi befogadásba, s ott nélkülözhetetlen alkotórészekként funkcionálnak”. Vö. M. M. BHATYIN, *A szó az életben és a költészetben*. Bp., Európa Könyvkiadó, 1985. 40. MAN de Paul *Szemiólogia és retorika* című tanulmányában, a nyelvben működő erő

Reményik Sándor apja felvidéki eredetű. A Kolozsváron nevelkedő, élete jelentős részét ebben a városban töltő Reményik Sándor nagyapja, Reményik Lajos, vaske-reskedőként telepedett le a városban. Nickl Matildával kötött házasságából született négy fia közül Károly (1863–1935), a költő építésmérnök végzettségű apja, Kolozsvár egyik építkezési cégének tulajdonosaként számos épületet emelt. Az apa tevékenyen részt vett a közéletben is, tagja volt a Magyar Pártnak s a lutheránus egyház presbiteriumának is.³

Az anya, Brez Mária (1863–1930) a Rozsnyó és környékéről származó Brez Sándor és Pákh Mária három leányának egyike. Anyai ágon a régi evangélikus család felmenői között szerepelt Pákh Mihály püspök, Dobsina szülötte, akit 1848 júliusában az Eperjesen tartott egyházkerületi gyűlésen a tiszai egyházkerület szuperintendensává választottak. Pákh Mihály feleségül vette Reményik Máriát, gyermekük, Pákh Albert jogi tanulmányokat folytatott Debrecenben, íróként vált ismertté. Tagja volt a Kisfaludy Társaságnak, megalapította és szerkesztette a *Vasárnapi Újságot*. 1846-tól már kizárólag az irodalomnak élt. Szoros barátságba került Petőfi Sándorral. Együtt laktak Debrecenben 1846 őszétől 1847 júliusáig.⁴ A Szentlélek utcai ház „biedermajeres kényelmében” a reális gondolkodású apa mellett ott van a virágokat gondozó, német nyelven verselő anya.

Az anya korán megsüketült. Szorongásos, depresszióra hajlamos személyisége, melankóliája, akarategyengesége, túlérzékenysége, határozatlansága, atípusos depressziója meghatározó tényező volt a gyermek lelki-szellemi-mentális állapotának formálásában.⁵

Rass Károly Reményikről írt méltatásából megismerjük azokat helyeket, melyek fontosak voltak az ifjú Reményik életében. Visszatérő emlékképek jelennek meg, melyek később „látomások” lesznek; mint a Keresztesy-féle könyvkereskedés, a diák-babonákat őrző lábasház, a Mátyás-szobor, a Szent Mihály-templom, a református

jelenlétére támaszkodva egyértelműsíteni kívánja, hogy a dekonstrukcióban nem fűznek a szöveghez semmit, az irodalmi szöveg egyszerre állítja és tagadja saját retorikai eljárásának érvényességét, ezért „a költői írásmód a dekonstrukció legérettebb, legkifinomultabb módja” Vö. MAN de Paul, *Az olvasás allegóriái= Szemiotológia és retorika*, Bp., Magvető Kiadó, 2006. 29.

³ Vö. HANTZ LÁM Irén, *A lámpagyújtogató (Reményik Sándor élete versekben és képekben)*, Kolozsvár, Stúdium, 2007. 13.

⁴ SZINNYEI József, *Magyar Írók Élete X.* Budapest, Hornyánszky Kiadó, 1905. Vö. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/p1870.htm>.

⁵ Az anya-fiú kapcsolatra következtethetünk a *Tliri Kalendárium*ban olvasható feljegyzésekből. A lámpákat, a fényt rendkívül szerette. Az esti lámpagyújtogatás mindig ünnepélyes pillanat volt számára. Gyakran kérdezték tőle: „Mi lesz, kisfiam, ha nagy lesz?” „Lámpagyújtogató” – szokta mondogatni. A naptár jelenleg dr. Imre György és Imre Mária tulajdonában van. A PIM Reményik hagyatékában V. 4556/290/1–179 raktári jelzéssel ellátott kéziratból tudhatjuk meg, hogy az említett naptár 30 verséből melyik az a nyolc, melyek a *Reményik Összes Verseiben* megtalálhatók. Vö. *A lámpagyújtogató*, i. m. 35.

kórház, a Csigadomb, mely a gyermekek kedvenc szórakozóhelye és a Lövölde, a majálisozó ifúság gyülekezőhelye. A távolban ott ködlik Kalotaszeg és a Királyhágó, lent a kilátónál pedig ott áll Áprily Lajos nyári lakása.⁶

Reményik esetében domináns volt a genetikai hajlam, családi körülményei ugyanis rendezettek voltak. Átlagosnál jobb anyagi háttérrel rendelkeztek, mely biztosította a leendő költő gondtalan ifúságát. Nincsenek feljegyzések arról, hogy a szülői viselkedés negatív módon befolyásolhatta volna az ifjú Reményiket, még akkor sem, hogy az apa kezdetben indifferens módon reagálhatott a fiában rejtőző kreativitásra.⁷ Mindenesetre Reményik költői tehetségének kibontakozása nem szülői irányítással történhetett, s nem is példakövetéssel, hiszen Pákh Albertet leszámítva nem voltak költőelődök a családban.

Kétségtelen, hogy Reményik melankóliára és hipochondriára hajlamos személyiség volt, ami testi-lelki gyengeséggel párosult.⁸ Reményik közvetlen családjához tartozott még egyetlen húga, a nála négy évvel fiatalabb Sárka, aki később repatriált Magyarországra férjével, Imre Kálmánnal, s csak hét évvel élte túl bátyját.

Reményik szülővárosa, Kolozsvár, egyike volt a legrégebb magyar településeknek. A város, Erdély történelmi központjaként egyike volt annak a hét erődített városnak, melyről Erdély német – Siebenbürgen – nevét kapta. Már az ókorban is, a római birodalom részeként település állt itt, melyet Traianus császár alapított. Maga a város a 11. században alakult ki, s Zsigmond király elrendelése alapján, 1405-ben lett szabad királyi város. Az Erdélyi Fejedelemség korában számos országos jelentőségű esemény színhelye volt Kolozsvár.⁹ A város földrajzi elhelyezkedése, domborzati viszonyai és

⁶ Vö. RASS Károly, *Reményik Sándor*, Erdélyi Tudományos Füzetek 178, Kolozsvár, szerk., KRISTÓF György, Erdélyi Múzeum Egyesület, 1944, 1–12.

⁷ CZEIZEL Endre a *Költők, gének, titkok* című kötetben 21 költő családfáját elemezve bizonyítja, hogy a költők életében mennyire domináns volt a támogató, együttműködő anyai szerep. „Mivel az autokratikus nevelési elveket követő apák csaknem mindig elleneztek fiúk szokatlan és anyagilag nem gyümölcsöző pályaválasztását, addig az anyák mindig a költőpalánta gyermekük mellé álltak. Mindez felerősítette a poéták édesanyjuk iránti szeretetét, sajátos költői anyakultuszt eredményezve”. CZEIZEL Endre, *Költők, gének, titkok. A magyar költőgénuszok családfaelemzése*. Budapest, Gallenus Kiadó, 2000, 269.

⁸ A PIM-ben őrzött Reményik-hagyaték iratai is jelentős adatokat szolgáltatnak a Kolozsvár, 1911. március 27. – 1941. július 31. közötti időszak V4557/309/ 1–14 jelzetű dokumentumaiban. Reményik 1914. november 27-i keltezésű Népfölkelési Igazolvány lapjából megtudhatjuk, hogy fegyveres szolgálatra alkalmatlannak minősítették. Személyleírása szerint aszténias alkatú, 175 cm magas, sűrű szemekkel. Az igazolványlap nem részletezi az alkalmatlanság okát.

⁹ Itt született Bocskai István, itt alapította Báthory István Erdély első egyetemét, majd itt mondták ki az úniót is Magyarország és Erdély között 1848 májusában. Már a 16–17. században is jelentős literátus körök alakultak ki, melyeket Dávid Ferenc, Szenci Molnár Albert, Apáczai Csere János neve fémjelzett. A reformkorban a művelődés terjesztésében jelentős szerepet játszó főnemesség is ide vonzódott. A monarchia időszakában éppúgy, mint később, a két világháború között, írói egyesületek, élénk sajtóélet jellemezte a várost. Vö. GAÁL György, *Kalauz a régi és új Kolozsvárhoz, (Kolozsvári séták)*, történeti bevezető VINCZE Zoltán, Kolozsvár, Korunk, 1992.

a későbbi versekben felvillanó természeti környezet fontosak az ifjú Reményik szellemi-mentális fejlődésében. A Kis-Szamos és a Nádas-patak völgyében elhelyezkedő település mögött magasodnak a Gyalui-havasok, három oldalról dombok veszik körül a várost, melyek közül a Csiga-domb és a Hója-domb külön említést érdemel a gyermekkori élmények kialakításában. A főteret a Szent Mihály domb uralja a maga tengerszint feletti 345 méteres magasságával, háttérben a házsongárdi temetővel. Bár az 1867-es kiegyezést követően Kolozsvár elveszítette főváros jellegét, továbbra is művelődési központ maradt.¹⁰

1880-ban a románok az összlakosság 13,3 %-át tették ki. A magyar anyanyelvűek száma 1880–1910 között jelentősen nőtt. Ez a magas természetes szaporodás mellett jórészt a zsidóság nyelvi asszimilációjának volt a következménye. A települést a vallási pluralizmus jellemezte; 19 021 katolikus, 20 726 református, 7046 izraelita, 2016 lutheránus, 1994 unitárius és 1359 görögkeleti élt Kolozsváron.¹¹ Ezt a sokszínűséget a református kollégium értesítőinak olvasásakor is megtapasztalhatjuk, mivel a tanulók osztályonkénti felsorolásában a nevek mellett a vallási hovatartozás is szerepel.

Kolozsvár műemlékei és építészeti alkotásai is jelzik, hogy a városban vallási pluralizmus uralkodott. A 18. század végétől a városban élő görög és macedon kereskedők kérésére görögkeleti templom épült, majd 1850-ben, miután a zsidók is jogosultságot nyertek a kereskedelemre, zsinagógát építettek.

Reményik tulajdonképpeni szülőháza a Toldalagi-Korda-palota volt, mely Toldalagi László gróf, Tolna megye alispánja és Korda Anna grófnő tervei alapján készült. Az 1797-es tűzvészt követően a református egyháztól vásárolták meg a területet. A 43 méter hosszú, pillérekkel tagolt épület emeleti részét magánbérloknek adták ki. A híres bérlok között szerepelt Újfalvi Sándor emlékiró, Sárkány Ferenc 1848-as honvéd és református kollégiumi tanár, Reményik Károly építész. Ebben az épületben lakott Bánffy Miklós gróf, író és politikus. Az épület nyugati oldalán található a Reményik- emléktábla, melyet az 1980-as évek végéig vakolat fedett.¹²

Reményik apja a költő születését követően felépíttette emeletes házukat a Szentlélek utcában, ahol a lakószobák az emeleten voltak, a földszint irodaként működött. Itt töltötte a leendő költő élete szinte minden napját, csak a nyári időszakban költözött át a Donát úti villába.¹³ Reményik Károly a meglévő ház mellé építtetett

¹⁰ Vö. *A lámpagyújtogató – Reményik Sándor élete versekben és képekben*. I. m. 23–25. A szerző adatközlése szerint Reményik gyermekkorában a város lélekszáma 45 000 volt.

¹¹ 2002-es népszámlálási adatok szerint Kolozsvár összlakossága a nevezett időszakban 317 953 volt, a magyarok lélekszáma ebből mindösszesen 60 287. Vö. ASZTALOS Lajos, *Kolozsvár építészeti kincsei*. Kolozsvár, Stúdium, 2008. 18.

¹² I. m. 101–103.

¹³ RASS Károly, *Reményik Sándor*, i. m. 3. A szerző utal Kolozsvár mindazon területére vagy épületére, melyek fontos szerepet játszottak Reményik életében.

egy tornyos villát, hogy otthont biztosítson a Dobsináról Kolozsvárra költöző családtagnak.¹⁴ Az apa kivitelezésében épült fel a Giergl Kálmán és Korb Flóris tervei alapján megvalósított Egyetemi Könyvtár 1906–1907-ben s 1909-ben nyílt meg a nagyközönségnek, egyidejűleg befogadva az Erdélyi Múzeum Egyesület 1859-ben alapított könyv- és kéziratárát. A Ferencz József Tudományegyetem felépítése is Reményik Károly irányításával történt 1893 és 1902 között, Meixner Károly és Alpár Ignác tervei alapján. Az intézet 1903-tól a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem nevet viselte. A Kolozsváron található szecessziós épületek között ott van a lutheránus templom, melynek renoválása szintén a század elején történt, Reményik Károly irányításával a templom tornyát négy méterrel emelték meg. A Horea utcában található mór stílusú – Hegner Izidor tervei alapján elgondolt – Neológ Zsinagóga építésében is Reményik Károly cége működött közre.¹⁵

Pezsgő irodalmi élet jellemezte Kolozsvárt már a monarchia időszakában is. Öt évvel Reményik születése előtt megalakult az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, majd 1888-ban az Erdélyi Irodalmi Társaság. Ezt követte az Erdélyi Kárpát-egyesület 1891-ben. Ebben az időszakban több mint 200 időszakai sajtótermék is napvilágot látott, melyeknek nagyobb része szépirodalmat is közölt, mint például a *Kelet* (1871–82), az *Ellenzék* (1880–1944), az *Erdélyi Friss Újság* (1900–1908), a *Kolozsvári Hírlap* (1908–1919), az *Újság* (1899–1927). Reményik is dolgozott a Kolozsvári Lapok külső munkatársaként 1910-től, majd később, 1918-tól az *Erdélyi Szemlében* is rendszeresen megjelentek írásai.

Ebben a jelentős irodalmi hagyományokkal rendelkező városban kezdte meg Reményik tanulmányait a nyolcosztályos Farkas utcai Református Főgimnázium növendékeként 1900-ban. Az intézmény környezete és mentalitása az erdélyiséget sugárzó szellemiség szimbólumaként vált közismertté.¹⁶ A nagy reformátorok: Kálvin János, Zwingli Ulrich, Luther Márton nyomdokain haladó intézményben a kollégium és az Erdélyi Református Egyházkerület alakította az iskola hitéletét. Az intézmény szellemiségét leginkább meghatározó célkitűzést így fogalmazta meg Sárkány László igazgató 1896-os ünnepi beszédében, négy évvel Reményik iskolakezdése előtt. „Az ifjúságot a kálvinista keresztyén jellem vonásaival igyekeztünk felruházni, s ennek

¹⁴ Vö. ASZTALOS Lajos, *Kolozsvár építészeti kincsei*. I. m. 24–25. A villa közelében állították fel Mátyás király szobrát, melyre 1893-ban írtak ki pályázatot, melyben Fadrusz János munkáját ítélték a legjobbnak. A szobor már 1901-ben elnyerte a párizsi világkiállítás nagydíját, de csak 1902-ben leplezték le, amikor Reményik már 12 éves volt.

¹⁵ I. m. 150.

¹⁶ A Farkas utca 16. szám alatti intézmény előzménye a Báthori Gábor által létrehozott óvári iskola volt, melyet 1781-ben kezdtek építeni, s melyet 1799 és 1804 között újjá kellett építeni az 1798-as tűzvész miatt.

keretében minden eszközzel azon munkálkodik a tanári kar, hogy a kötelességek teljesítését *megszerettesse* vele.¹⁷

A Kolozsvári Református Kollégium Értesítőjéből megtudjuk, hogy az 1899-es évtől megszűnt az 1884 óta érvényben lévő konventi tanterv, s a változások éppen Reményik diákévei alatt történtek.¹⁸

Reményik Sándor osztályfőnöke Imre Sándor (1877–1945) volt, a neves pedagógus és művelődéspolitikus, aki németországi egyetemeken – Heilderberg, Lipcse, Strassburg, Jéna – folytatta tanulmányait, majd 1900-tól a Kolozsvári Főgimnázium tanáraként magyar és német nyelvet oktatott. Reményik második kollégiumi évében tartotta Imre Sándor azt a székfoglaló beszédét, melynek vezérfonala a nemzetiség eszméjének részletezése volt. „A nemzetiség uralkodó eszméje ma még nem békés eszme – hangsúlyozta –, s talán soha nem is lesz az, ezért (...) az iskola közvetlen feladata, hogy a nemzetet a nemzetek küzdelmében való megállásra képessé tegye, s így a nemzet szabadságát megóvjá”¹⁹. Ez a nemzetnevelési koncepció nyilvánvalóan alakította Reményik világlátását, megerősítette benne, hogy az igazságérzet mint hatalom képessé teszi az embert a nemzetért vállalt feladatok ellátására.

Imre Sándor tanárkodása alatt jelent meg 1904-ben *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről* című könyve, melyben hangsúlyozta, hogy a nemzeteknek az emberiség körében van kiemelten fontos hivatása, vagyis „az a legfontosabb nevelés, mely a nemzet körében folyik és oda hat vissza”²⁰. Nemzetnevelő felfogása mindvégig mentes maradt az elvakult nacionalizmustól, sikeres szintézist teremtett szélsőséges pedagógiai törekvésekből.²¹ Imre Sándor a IV. osztályban figyelt fel Reményik Sándorra, mikor az osztályban a magyar történelmet tanította. „(...)...nem voltam neki elég magyar –

¹⁷ *Kolozsvári Református Kollégium Értesítője 1896–97*. Kolozsvár, Gármán János örököse Könyvnyomdája, 1896. 7.

¹⁸ A református vallású tanulók, akik más felekezeti iskolába jártak, kötelesek felekezetük gimnáziumában vallásórákra beiratkozni. Az 1902-ben hozott igazgatótanácsi döntés alapján a katolikus szerzőktől származó filozófiai, történelmi és földrajzkönyveket mellőzni kell, a protestáns és református szerzők munkáit kell előtérbe helyezni. 1903-ban áttérnek az évharmados beosztás helyett a fél évesre. Az 1906-ban megfogalmazott utasítás szerint nem engedélyezhető a tanároknak, tanítóknak és lelkészeknek politikai lap szerkesztésében való részvétel. Még Reményik tanuló éveiben, 1907-ben zajlik a kollégium fennállásának 300 éves ünnepségsorozata. A hitélet megerősítését szolgáló kézikönyvek között szerepel KISS Kálmán *Szimbolika*, SZÁSZ Domokos *Vallásos eszmék története*, FARKAS József *A magyarországi protestáns egyházak története*, valamint BARTÓK György *Bibliai ismeretek* és RÁCZ Kálmán *Hit és erkölcs* című műve.

¹⁹ *Kolozsvári Református Kollégium Értesítője 1901–1912*. Kolozsvár, Gármán József örököse Könyvnyomdája, 1901. 24.

²⁰ IMRE Sándor, *A nemzet és az iskola*, Magyar Paedagógia, 1902. 471.

²¹ Vö. MÉSZÁROS István, NÉMETH András, PUKÁNSZKY Béla, *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002, 398–399.

írta az osztályfőnöke –. Szárazabban beszéltem olyanokról, akik szemében fenséges hősök voltak.”²² Az irodalomtanításában viszont alakíthatta Reményik gondolkodását, szemléletét, bár nem gondolta, hogy órái költői alkotásokra inspirálhatták volna. A diák egy VII. osztályos dolgozatában arról írt, hogy nem kíván szokványos polgári foglalkozást választani, a nemzetet akarja majd szolgálni, úgy, ahogy szükség lesz rá.²³

Reményik kollégiumi tanárai között volt Kovács Dezső (1866–1938) író, kritikus és szerkesztő, aki magyar–latin szakos tanulmányait a Ferencz József Tudományegyetemen végezte, s egykori iskolájában kezdte tanári pályafutását. Később, 1910 és 1938 között az intézmény igazgatójaként is tevékenykedett. Reményik tanulmányainak megkezdésekor az önképzőkör Kovács Dezső elnökletével működött. Kovács Dezső munkásságát fémjelzi kollégiumi funkcióinak sokasága: előjárósági ülések jegyzője, magyar–latin szakos tanár, az Ifjúsági Olvasó Egylet elnöke, az irattár vezetője. Tanítványai között olyan nevek szerepelnek, mint Áprily Lajos, Kós Károly és Szabó Dezső.²⁴

Tanárai között szerepel Seprődi János, aki a népszínműről és Szigligeti Edéről tart székfoglaló beszédet, a Tacitus életét feldolgozó Ince Béni s Török István, a történelemtanára. Ez utóbbi különösen fontos személyiség lehetett Reményik számára, hiszen diákéveiben kifejezetten érdeklődött a tantárgy iránt.²⁵

Reményik pályakezdésében a tanári motiváció mellett fontos szerepet játszhattak olvasmányélményei. A nyolcosztályos gimnáziumi periódusban ugyanis jelentős mennyiségű kötelező és ajánlott irodalmat kellett a tanulóknak feldolgozni.²⁶

²² IMRE Sándor, *Kolozsvári emlékek Reményik Sándor 50. születésnapján.* = *Lehet mert kell (Reményik Sándor emlékezete).* Kolozsvár, Nap Kiadó, 2007. 22–23.

²³ Vö. *Reményik Sándor élete versekben és képekben.* I. m. 44.

²⁴ Kovács Dezső munkáiról a Pásztortűz 1924/2-es számában Reményik írt ismertetést.

²⁵ A PIM-ben található Reményik-hagyaték személyes dokumentumaiból megtudhatjuk, milyen érettségi eredményt ért el Reményik. Magyar nyelv és irodalom jeles, vallástan jeles, görög nyelv és irodalom jó, német és filozófia jeles, természetrajz jó, rajzoló geometria elégséges. Erdélyi Pál, a vizsgabizottság elnöke kimagasló feleletként értékelte Reményik magyar irodalmi produkcióját, a Sárkány Lajos oktatta matematikából azonban nagyon gyenge eredményt ért el. 1907 november 16-án írta a *Tanárok harcza* című, 40 versszakból álló epikus költeményét, mely a tantárgyhoz és tanáraihoz való viszonyát kellő öniróniával illusztrálja. Ebben a maga matematikateljesítményét az egyik beszélő így foglalta szavakba: "Egy vagyon köztünk, egy hanyag, buta fráter,/ Kötné fel lábánál fogva a Herkópáter/ Ez talán még az egyszerűet sem tudja,/ Szamárságtó, mint üres hordó kong kobakja". Az érettségi bizonyítvány másolata és a vers, a V4557/309/1–14 jelű palliumban található.

²⁶ A kollégiumi értesítőkből megtudjuk, hogy általában 16–18 kötelező irodalom ismerete volt szükséges. Zömében a történeti múltat feldolgozó magyar szerzők munkái domináltak, világirodalomból a kötelezők között csak Shakespeare *Coriolanus*a szerepelt. Egy VIII. osztályos tanuló számára a kötelezők között voltak Kisfaludy Károly, Katona József, Vörösmarty Mihály, Garay János, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Erdélyi János, Tompa Mihály, Arany János, Gyulai Pál, Madách Imre munkái. Gimnáziumi tanulmányaik során a diákok számos lapot

A Református Kollégium életében fontos szerepet játszott a Gyulai Pál Önképzőkör, melynek elnöke Reményik tanulmányainak megkezdésekor Kovács Dezső volt. 1896-ban, mikor az elnöki teendőket átveszi, s a működési szabályzatot is megújítják, új elnevezést kap a kör: felveszi Gyulai Pál nevét.²⁷

Az Önképzőkör tagjai VII. és VIII. osztályos tanulók lehettek, külön engedéllyel, önkéntes vállalás alapján V. és VI. osztályos diákokat is fogadtak.²⁸

Az Önképzőkörben évente rendeztek megemlékezéseket október 6-án, március 15-én, s rendszeresen Kossuth Lajos-emlékünnepet is tartottak. A kollégiumi értesítők beszámolóí szerint az 1900–1901-es tanévben Vörösmarty, majd a következő tanévben Katona József munkásságáról emlékeztek meg. Az 1903–1904-es tanévben Török István mondott emlékbeszédet Deák Ferenc születésének századik évfordulóján, amit a következő időszakban Bocskai István erdélyi fejedelem, majd Csokonai ünnepe követett. Az önképzőkör legtöbbször vasárnap, bizonyos években szombaton rendezte összejöveteleit, a tagok száma rendszerint 60 és 100 között változott. Rendszeresen megvitattak pályázatra beadott munkákat: elbeszéléseket, értekezéseket, eredeti költeményeket, műfordításokat, alkalmanként zenedarabokat is. Az 1901–1902-es tanévtől már Imre Sándor volt az Önképzőkör elnöke. A következő évben 80 pályamunka értékelésére kerül sor, melyben az egyik diák Szabolcska Mihály költészetének méltatásával nyert pályadíjat, a néhány évvel később meghirdetett, Arany János képi szemléletességével foglalkozó téma kiírására azonban egyetlen értékelhető pályamunka sem érkezett.

A szokásos pályamunkák értékelésén túl a diákok rendszeres elismerésben részesültek a *Remény* című lapban való közreműködésért.²⁹

olvashattak, melyeknek listáját a kollégiumi értesítő évente közli: *Pesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *Egyetértés*, *Ellenzék*, *Újság*, *Nemzeti Hírlap*, *Új Idők*, *Kakas Márton*, *Tanulók Lapja*, *Századok*, *Budapesti Szemle*, *Magyar Nyelvőr*. 1912-ben Szemák István ifjúsági könyvtárjegyzéket állított össze a Révai Testvérek Irodalmi Intézet gondozásában.

²⁷ Gyulai Pál kollégiumi tanulmányairól az alsóbb osztályozókönyvből nyerhetünk adatokat. Csúry Bálint egyetemi tanár, a kollégium egykori levéltárosa, a dokumentumok rendezgetése közben bukkant olyan adatokra, melyekből kiszűrhetette a Gyulai Pálra vonatkozó ismereteket. TÖRÖK István *A kolozsvári ev. ref. kollégium története* című munkája további adatokat szolgáltat az 1905-ös kötetben. PAPP Ferenc *Gyulai Pál a kolozsvári református kollégiumban* című munkájából megismerhetjük Gyulai Pál vélekedését az ott töltött időszakról.

²⁸ JANCSÓ Elemér, *Reményik Sándor élete és költészete*. Kolozsvár, Erdélyi Füzetek 1. 1942. 5.

²⁹ Vö. GAÁL György, *Diákkörök- és egyesületek a 20. századi kolozsvári Unitárius Kollégiumban (1900–1958)*. Helikon, 2008. 1–3. Kézírási diáklapok már jóval korábban voltak, az Unitárius Kollégium Önképző Társulata, melynek múltja visszanyúlik az 1820-as évekig, elindítja kézírásos folyóiratát, a *Reményt*. A kör jellemző tevékenységei: olvasott jeles munkák ismertetése, jeles idegen művek magyarra fordítása, költemények szavalása és prózai művek előadása, pályázatok kiírása és a művek bírálata, szépirodalmi és tudományos munkák megvitatása. Reményik Sándor és osztálytársai is készítettek rajzokkal illusztrált, kézzel írott diáklapot *Humor* címmel,

A pályamunkák között kevés, úgynevezett eredeti költemény volt. Az 1904–1905-ös tanév 116 pályamunkájából a versek száma mindössze 13. Reményik diákévei alatt a verseket illetően ez a jellemző számadat. Az önképzőkori munka értékeléséből nem derül ki az értesítőkből, hogy Reményik adott-e be verseket vagy prózai írásokat a pályázatokra. „A kollégiumi önképzőkörben – eddigi tudásunk szerint – verssel nem szerepelt. „Ha volt eszményképe abban az időben, bizonyosan nem a költők között találta meg.”³⁰ A beadott alkotások díjazottjai között ugyanakkor Jékely Lajos (Áprily) neve többször is előfordul.

Jancsó Elemér *Reményik Sándor élete és költészete* című munkájában utal a Gyulai Önképzőkör tevékenységére, megemlítvén Szabó Dezső, Kemény János, Wass Albert nevét. Reményiket osztálytársai visszahúzódnak tekintették. Pályamunkákban való részvételéről ő sem ír, feltehető azonban, hogy rendszeresen írt és részt vett az értékelésekben. Kollégiumi tanulmányainak utolsó évében ugyanis választmányi tag lett az önképzőkörben, ami feltételezi, hogy kimagasló tevékenységet végzett, csak nem maradt nyoma az ott végzett munkának. VIII. osztályban a Valler József Alapítvány a magyar irodalomban tanúsított kiváló előmenetelért 44 korona jutalomban részesítette.³¹

A kollégium szellemiségét jelzik olyan nevek, akik Reményik iskola-, illetve osztálytársai voltak 1900 és 1908 között. Az osztálytársak között említhetjük a majdani költő és lapszerkesztő életében később is fontos szerepet játszó személyeket: a kitűnő tanuló Mansberg Arvédet, akivel rengeteg időt töltött a hegyekben, s Makkai Sándort, aki az érettségit követően 1908 és 1912 között, Reményikkal együtt ugyancsak a kolozsvári egyetem hallgatója volt. A szintén 1890-ben született Makkai Sándor a későbbi református lelkész, majd püspök és író 1912-ben szerezte meg a bölcsész-doktori oklevelet.³²

melynek néhány, nehezen olvasható lapját a PIM kéziratárában őrzik az V4557/309/1–14 jelzetű palliumban.

³⁰ ÁPRILY Lajos, *A megváltó vers*. Reményik Sándor Emlékkönyv. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1998. 11.

³¹ *Református Kollégium Értesítője*. I. m. 1907–1908. 101. VIII. osztály végén, az érettségi előtt Reményi jegyei a következők voltak: Latin 2, görög 2, mennyiségtan 3, természettan 3, testgyakorlás 3, magaviselet 1, vallástan 1, magyar 1, bölcséleti előtan 1. Az osztálytársai között szereplő Ligeti Ernő hozzá hasonló minősítést szerzett, Mansberg Arvéd kitűnő volt, Indig Ottó megbukott.

³² Makkai Sándor szerepe Reményik életében majd Trianon után kap jelentőséget, mikor mindketten a kisebbségi sorsra jutott magyarság iránti felelősségüket és elkötelezettségüket kívánják megszólaltatni. Nagy publicitást kap Reményik Sándorral folytatott nyílt levelezése, melyből kiolvasható, hogy a *Magunk revíziója* és a *Magyar fa sorsa* szerzője, korábbi pozitív állásfoglalásával szemben a *Nem lehet* című írásban a kisebbségi sors ellehetetlenülését hangsúlyozza, miután 1936-ban Magyarországra költözik. Erre a cikkekre válaszol Reményik a *Lehet, mert kell* című írásával.

Reményik szellemiségét nyilvánvalóan formálták tanárai, akik között ott volt Márki Sándor történetíró, akit 1892-ben neveztek ki az egyetem rendes tanárává, s aki elnökként is tevékenykedett a *mensa academican*.³³

Vitathatatlanul meghatározó volt Reményik egyetemi tanulmányai során Somló Bódog jogász, jogfilozófus, szociológus, egyetemi tanár szemináriumain való részvétele. Somló Bódog 1889-től a nagyváradi jogakadémián is tanított, 1903-ban lett magántanár a kolozsvári egyetemen. Munkái magukon viselték azokat a gondolati irányvonalakat, mint a Spencer-féle evolucionista szociológia és a Pikkler-féle belátás-elmélet.³⁴

Reményik érdeklődése a filozófia iránt Olosz Lajossal folytatott levelezéséből is kitűnik. Egy 1916-os levelében hangsúlyozza, hogy a filozófia dolgában „koldus” ugyan, de soha nem szűnt meg érdeklődése tárgya lenni.

A hajdani Ferencz József Tudományegyetem másik filozófiatanára Böhm Károly³⁵ volt, akinek nevét konkrétan nem említi levelezésében az 1912 és 1918 között vizsgált időszakban, de Olosz Lajossal folytatott levélváltásaikban Olosz többször megemlíti Böhm nevét, akinek értékelméletét mesterségesnek, számára kevésbé elfogadhatónak tartja. Reményik majd csak az *Erdélyi Szemle* egy 1919-es számában, az *Etikai és esztétikai érték* című írásában említi Böhmöt, és kiemeli annak az „önértéknek” a jelentőségét, mely „az embert fizikai, érzéki létében érinti, önmagát, mint szellem kifejezi, és megjelenik a világban, mint önmagának célja”³⁶. Az újkantiánus Böhm azt hirdette, azért kell szabadnak lenni, hogy a kötelességek teljesíthetők legyenek. Ez a gondolat szervesen beépült Reményik világgképébe.

Mivel Reményik Sándor és Makkai Sándor már a Kolozsvári Református Kollégi-

³³ Vö. GAÁL György, *Egyetem a Farkas utcában: A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*, Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2012. 274.

³⁴ A Pikkler-féle belátásos elmélet azt fogalmazza meg, hogy az emberek racionális alapokra fektetve miként látják szükségszerűen bármiféle új intézményrendszer bevezetését, mely célszerűbbnek látszik a korábnál. Így Somló Bódog arra törekedett, hogy meghatározza az állami beavatkozás jelentőségét a társadalmi fejlődés folyamatában. Követhette azt az evolucionista felfogást is, melyben a modern biológia elutasítja a determinációt, s azt hangsúlyozza, hogy nincs semmi előzetes tervezés oksági viszony, ill. célszerűség által. Vö. SZEGVÁRI Katalin, *Somló Bódog jogelméletéről*, (http://jesz.ajk.elte.hu/szegvari_20.html)

³⁵ Böhm Károly 1896-tól volt a kolozsvári egyetemen a filozófiatanára. 1881-től megindította, majd négy éven át szerkesztette a *Magyar Philosophiai Szemlét*. Kant filozófiáját követve, Comte pozitivistá nyomvonalán haladva, Fichte filozófiájának hívévé vált, s ezen források ismeretében megalkotta önálló filozófiai rendszerét az értékelmélet területén. Fő műve *Az ember és világa* több kötetben. Reményik 21 éves volt, amikor Böhm meghalt, tehát tanulmányai során bizonyára kapcsolatba kerülhetett vele.

³⁶ REMÉNYIK Sándor, *Etikai és esztétikai érték*, Erdélyi Szemle, Kolozsvár, 1919/ 19, 212. Vö. UNGVÁRI Zrínyi Imre, *Öntételezés és értéktudat. = Böhm Károly filozófiája*. Pro Philosophia, Szeged–Kolozsvár, 2002.

umban eltöltött közös diákévek alatt megalapozták életre szóló barátságukat, Makkai életprogramja meghatározó lehetett Reményik gondolkodásmódjának alakításában. Nyilvánvaló, hogy Reményik Makkai Sándortól is hallhatott Böhm munkásságáról, mivel Makkai a filozófia és a teológia közötti kapcsolatot, Böhm ismeretelméletét és értékelméletét követve, azzal a személyiségfelfogással támasztja alá, hogy az emberben lévő istenkép eredendően alakítja a világról alkotott felfogását. Ifj. Fekete Károly szerint Böhm filozófiája tudományos keretet biztosított annak bizonyítására, hogy a vallásban ugyanaz a szellem munkálkodik, mint a kultúrában.³⁷

Reményik tanulmányai során életre szóló barátságot kötött Lám Bélával, Olosz Lajossal és Áprily Lajossal. Levelezésük dokumentálja a levélváltók szellemiségét, világnézetét, emberi kapcsolatainak alakulását, személyes problémáit. Lám Bélával (1892–1973), a későbbi mérnökkel, katonával, Boncza Berta eljegyzett vőlegényével, iskolatársak voltak a református kollégiumban, de Lám Béla csak akkor figyelt fel Reményikre, amikor 1908-ban az érettségi vizsgán a miniszteri biztos felállt, és gratulált neki.³⁸ Csak később, már egyetemistaként kerültek közelebbi kapcsolatba, az igazi barátság azonban akkor mélyül el köztük, amikor Lám Béla Szibériából visszatérve megházasodik.

Reményik személyiségének megértésében kulcsfontosságú Olosz Lajossal, a leendő költővel folytatott levelezése. A levelezés az egyetemi tanulmányok időszakában kezdődött. Bár a jogi fakultás folyosóin találkoztak először, nem a jogi ismeretek iránti érdeklődés mélyítette el barátságukat, hanem a közös érdeklődési kör, a filozófia iránti fogékonyság, útkeresés a fájdalom, a kilátástalanság és a kétségbeesés válságélményeiből. A bensőséges, családi eseményeket, aktuális politikai, filozófiai és irodalmi problémákat feltáró levelekben két nem átlagos gondolkodású és átlagon felüli intellektualitással rendelkező fiatal eszmecseréjét kísérhetjük végig. A levelekben nyomon követhetjük a 20-as éveiben járó Reményik vívódásait, melyek szorosan kapcsolódnak fizikai állapotához, egészségügyi problémáihoz. Ezek a „beszélgetések” nagyobb többségükben önmagukkal vívott harcuk válságélményeit tükrözik, mindannyiszor utat engedve borulátó énnüknek.

Az 1910-es éves elején még csak annyit tudhat a környezet, hogy Reményik irodalmi érdeklődése, művészi érzékenysége átlagon felüli. Még csak érlelődnek benne azok a sajátos hangulati és gondolati élmények, melyek állandó pesszimizmusa és depresszív életérzése mellett is azt mondatják vele, hogy legnagyobb kincse nem mindennapi stílusérzéke. „ (...).....annyira önmagamat tettem magam előtt a világ közepévé, hogy a magam értékelésének kielégítőbb eredménye azonnal

³⁷ GÖRÖMBEI András recenziója, IFJ. FEKETE Károly, *Tudománnyal és a hit pajzsával (Válogatott Makkai-tanulmányok)*. Tiszatáj, 2009. 12. 85–89.

³⁸ LÁM Béla, *Lírai feljegyzések egy kolozsvári polgárcsalád életéből. = A barátom, Reményik Sándor*. Kolozsvár, Stúdium, 2002. 85.

szébbé varázsolja a világot is”³⁹ – írja Olosznak egy 1914 decemberében keltezett levelében.

Leveleiből nyomon követhetjük vívódásait a választott polgári pálya idegen volta miatt. Folyamatosan foglalkoztatja az utolsó szigorlatra való készülés gondolata, s nyilván önmaga alkalmatlanságának érzése kerekedik benne felül, amikor Olosz 1913-ban ügyvédgyakornoki munkájáról számol be. A Petőfi Irodalmi Múzeum Reményik-hagyatékában szerepel az a dokumentum, mely Reményiket is az ügyvédjelöltek lajstromára teszi, dr. Somodi István joggyakornokaként.⁴⁰ Olosz azonban arra biztatja, válassza az irodalmat, melyet küldetésének, önmaga megvalósításának lehetőségeként emleget.

Járosi Andor (1897–1944) evangélikus lelkész, író, színikritikus, a későbbiek során a *Pásztortűz* állandó munkatársa, akivel Reményik szoros barátságot tart, nagyon jellemző leírást ad erről a korszakról, mely karakterológiai szempontból is érdekes adatokkal szolgál.⁴¹

Reményik a rendelkezésünkre álló adatok szerint 1913-ban megírja doktori disszertációját a történelmi materializmus bírálatáról, erről a munkáról azonban a hagyatékban nem maradtak dokumentumok, megszületéséről Olosz Lajossal folytatott levelezéséből van tudomásunk. Jogi tanulmányait még ekkor sem fejezi be, minden ezzel kapcsolatos megjegyzése bizonytalanságot tükröz.⁴²

Ekkor már rendszeresen írt verseket. A PIM-ben található, kéziratos versek között vannak olyanok is, amelyek nem kerültek be egyetlen kötetébe sem. Ilyen például az *Alkonypír* című, VIII. osztályos korában írt verse, „1908. januarius 30.” dátumozással

Ugyancsak a korai versek között szerepel a *Katonai pályára készülő barátomnak*, mely 1908. III. 4-i dátummal jelölt.

1908–1912 között Reményik jogi egyetemi tanulmányait folytatta. Elképzelhető,

³⁹ *Félig élt élet*. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2003. 31–32.

⁴⁰ REMÉNYIK Sándor személyes dokumentumai, Kolozsvár, 1911. III. 27. – 1943. VII. 31., V4557/309/1–14.

⁴¹ JÁROSI Andor, *Reményik és Rilke (Lehet, mert kell – Reményik Sándor emlékezete)*, Kolozsvár, Nap Kiadó, 2007. 32. „Ember nem volt őt képes befolyásolni. Böhm, Somló és Imre Sándor mellett a művész Prohászka egységes világnézetre törő, hatalmas szelleme készítette arra, hogy maga is maga teremtette, egységes világban éljen... nem hatott életfolyamára a világ polgári rendje, és a Reményikház szolid irányítása sem. Minden mást meg lehetett találni Reményikben, csak a polgári vonásokat nem... (...) nem rendes ember, aki az utolsó szigorlata előtt megfordul, s otthagyja az egyetemet, állást nem tud vállalni akkor, mikor minden komoly barátja pontosan és ragyogóan végez, és megindul a karrier útján”. Osztyáltársa, a vele egy évben született Indig Ottó, majdani színműőr, forgatókönyvíró és újságíró, aki a kollégium értesítője szerint, korábbi bukása ellenére, sikeresen befejezte jogi tanulmányait, 1916–1922 között már az *Ellenzék* munkatársaként tevékenykedett. A Reményiknél egy évvel fiatalabb Ligeti Ernő ugyancsak jogi tanulmányainak befejezését követően kezdte meg újságírói pályafutását a *Nagyváradai Napló* majd a *Keleti Újság* munkatársaként.

⁴² *Félig élt élet*. I. m. 65. „Nem tudom, mikor szigorlatozom. Nagyon betegnek érzem magam, s képtelennek kitartó munkára.”

hogy publikált verseket vagy más prózai írásokat az *Ellenzék*ben vagy más kolozsvári lapokban, azonban ez történhetett név nélkül, vagy R. S. szignálással, melyből nem lehet egyértelműen a szerző kilétére következtetni. Keveset tudunk meg élete alakulásáról a nevezett időszakban, 1912 végéig csak hét levelet írt Olosznak, melyekből mindig kiolvasható önmagával vívott harcának válságélménye.⁴³

A Polis Könyvkiadó 2009-ben jelentette meg a *Vércsöppek a hóban* című rövidprózai írásokat tartalmazó kötetet, mely 1914–1919 között, az első világháború traumatikus élményeit feldolgozó impressziókat rögzít. A *Látomások* címmel megjelent 24 rövidpróza a *Dobsina és Vidéke*, az *Erdélyi Figyelő* és az *Erdélyi Szemle* számaiban olvasható.

E rövid írások hiteles képet rajzolnak a hangulatok csapdájában vergődő Reményik életérzéseiről, egyidejűleg feltárva képzelete gazdagságát, stílusának kifejező erejét. A kis gyűjtemény darabjainak olvasásakor azonnal nyilvánvalóvá válik, hogy érzékenységkel reagál a háború borzalmaira, egyidejűleg művészi törekvéseinek megvalósítását is látja bennük. Így vall erről egy 1914-es, Olosz Lajosnak írt levélben: „Szégyen – nem szégyen, esztétikává vált bennem az egész háború, halkan zsongó színek enyhe világává a borzalmak égő valósága.”⁴⁴ A helyzetekben rejlő feszültség sajátos belső ritmussal, zenei tartalommal tölti fel a sorokat, „[...] aki leírta őket, már akkor abszolút költő volt, s költészetének első szakaszát élte ki bennük.”⁴⁵

Az indító írásban, az *Erdélyi Figyelő* 1914. júliusi számában megjelenő *Immortel-lák*ban találkozhatunk Reményik fenyőivel, melyek Reményiknél, Tompa Lászlónál és a kortárs költőknél az erőt, a kitartást, a megváltoztathatatlant, a méltóságot sugalmazták, a „diadalmas lét” toposzaként jelentek meg.

A háború borzalmait végzetes hatalomként látatja meg a *Trombiták szavában*. Úgy gondolja, nemzedéke csak akkor vállalhatja a feláldozást, ha *megváltó* nemzedékként az utolsó háborúja lehet az emberiségnek.⁴⁶

A kis kötet címadó írásának vércseppjei a hóban lélektelen anyagként párolognak el a fehérségbe az erdő ágai között. „Ha a gyilkolás tudománya megfosztja az embert emberi mivoltából, a meghalás művészete visszaadja azt neki”⁴⁷ – vallja Reményik a maga eszkatológiájával, melyben a háborút démoni végzetnek tekinti, s a megoldást az jelenti, hogy a mennyországban meg lehet találni egy archimédeszi pontot, ahonnan a sarkaiból kifogatott világot vissza lehet fordítani.

⁴³ *Félig élt élet*. I. m. 31.,34., 37. „Én holnap leszek 22 éves. Szeretném elfelejteni a születésem dátumát. Szomorú mementója annak, hogy elloptam egész életemet”. Kolozsvár, 1912. aug. 29.

⁴⁴ *Félig élt élet*. I. m. 78. Reményik levele Olosz Lajosnak 1914. november 4-én.

⁴⁵ REMÉNYIK Sándor, *Vércsöppek a hóban – rövidprózai írások (1914–1919)*. Bev. ÁPRILY Lajos, *A megváltó vers*. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2009. 34.

⁴⁶ I. m. 50. „Ez a nemzedék csak úgy áldozhatja fel magát nyugodt lélekkel, ha *megváltó* nemzedéknek tudja hinni magát. Egyes nemzetek relatív igazságának a kivívása még nem megenyhülés, csak olaj az öröktűzre”.

⁴⁷ I. m. 56.

Már a „látomásos” írásokban megfogalmazza Reményik azt a gondolatot, mely egész életében végigkíséri, azt, amely feltehetőleg menekülési útvonal számára, gyenge fizikumát legyőzendő. Erejét, tehetségét abból a tartózkodásból nyeri, mely lehetővé teszi számára a dolgok szépségének megőrzését, a távolság esztétikáját hirdeti, s ez a távolságtartás egyidejűleg csökkenti hétköznapi „élhetlenségének” kínzó érzését. „(...) az embernek, a léleknek környezetével való érintkezésében bizonyos távolságok betartására van szüksége, hogy a dolgok eredeti szépségét megőrizhesse magának.(...) Az élet törvénye legázolja a szépséget, mert nem akar tudni a tartózkodás törvényéről.”⁴⁸

Nem került a kötetbe a *Semleges lélek* című rövidpróza, mely a *Dobsina és Vidéke* 1916. április 2-i számában jelent meg, s amely jelzi Reményik életérzését a számára kényszerű élettérben.

Knut Rosmussen dán sarkutazó, a lapok rövid híradása szerint ez év tavaszán expedíciót tervez Grönland legészakibb részébe. Ez év tavaszán. A felkavarodott, fékevesztett, háborús világ ellenséges erői most feszülnek megpattanásig. Ez év tavasza feszíti őket. A végső nekibőszültségtől s a végső kétségbeeséstől dübörög a harcos nemzetek földje. Ez a tavasz zakatol most minden készülődésben, ez a hajtósíj most a tömeggyilkolás gépkerekén. Ez a tavasz, melynek fátyolos arcára borzalommal nézünk, s bús misztériumát félve találgatjuk. Félve várjuk: a tavasz minden életfunkció megsokszorozója még mit hoz e szörnyű világba, ahol egyetlen életfunkcióként már csak az öldöklés működik zavartalanul? Virágok nyíltával micsoda új borzalmak nyílnak? Rügyek fakadásával hány új seb fakad? Hány halálos titoknak lészen e tavaszon bimbópattanása? Kérdezzünk, aggódunk, fázunk, kiver a világ láza mindannyiunkat, s fájó érdeklődésünk egészen magukkal viszik, ragadják a végkifejlődés felé rohanó események. Knut Rosmussen pedig elmegy. Most. Ez év tavaszán. Grönlandba megy, nagyon magasra a háborús élet és világ fölé, egy egészen semleges zónába, az örök jég határához. És egyszerűen hátat fordít mindenkinek, ami mögötte marad, a háborús világ e második tavaszának, e vértől buja, halálból élő, lázas örült és gyilkos tavasznak, a fegyverben szaporábbnak, az emberben megfogyottnak, nagy, döntő, rettentő tavasznak. Knut Rosmussen elmegy, őszig nem várhat az expedícióval, s Grönlandban nincs háború és tavasz sincs. Nagy szűz csendben fekszenek a jégmezők, s szent testüket nem hangoztatják lövészárkok. Olyan tiszták és fölényesen hidegek, akár a dán sarkkutató lelkének jéghegyei. Ez nemcsak egy semleges állam polgára. Ez egy semleges lélek. A legsemlegesebb talán ma Európában, akit ma is sokkal jobban érdekelnek a magas északi fagyos mezői, mint Európa legizzóbb csatatere. Megdőbönt ez a cinikus közöny, ez a hihetetlenül nemtörődöm hátatfordítás az emberiség legnagyobb krízisének, s egyszerűsmind bámulatba ejti a lelki erő és fölény, mely elszakadni bír az egész világtól an-

⁴⁸ I. m. 92–93.

nak legmozgalmasabb napjaiban, hogy a maga hivatásának élhessen, és bámulatba ejt a szellem, mely itt hagyja minden front izgalmát, nyomorúságát, szenzációját, érdekességét, s elmegy megkeresni a saját külön frontját az örök jégben. Lehet: kissé meg is utálta az emberiséget. Természettudós, higgadt vizsgáló semleges szemében nemcsak szörnyűk, de kiszzerűek is lehetnek a mai nagy napok. Az ember örök kicsinységét és megnőni nem tudását mutatják. Lehet: a nyugodt szemlélődés jégvilágába vágyik innen. Ott fönn mér, kutat, konstatál majd, ahová nem világít el az alatta égő Európa, ahol kihunynak a szörnyű szenzációk máglyái a lélekben, s csak a jégmező zöld derengése s a rózsaszín északfény sugárzik. Ott fönn él s küzd majd a sarkkutató két ellenségével: a hideggel és az éhséggel. Újságot nem lát, hírt *alulról* nem kap, nem is kíván. Utolsó kutyája s eszkimója vesztén *hősi halált* is halhat esetleg *semleges* területen. S utolsó gondolata akkor az lesz, hogy milyen jó sok ezer mérföldes távolban halni meg a farkasvermes nemzeti kultúráktól, hogy a jégmezők csöndje mennyivel szebben öl, mint a lármás, nagyhangú gránát, és hogy a *természet* mennyivel becsületesebb ellensége az embernek, mint az ember.⁴⁹

A *Dobsina és Vidéke* című, vasárnaponként megjelenő helyi lapban Reményik versekkel is jelentkezett. 1917-be itt publikált versei közül első kötetébe, a *Fagyöngyökbe* csak *A karám előtt* című került be. Még ugyanebben az évben egy augusztusi számban jelent meg a *Nikolaj* és a *Tündérfok* című vers, melyek szintén bekerültek első kötetébe.⁵⁰

A dobsinai megjelenések ellenére a szakirodalom első Reményik versként a *Búza-földön* címűt tartja számon, mely az 1894–1949 között rendszeresen megjelenő képes hetilapban, az *Új Időkben* látott napvilágot, rövid ékezettel, *Buzaföldön* címmel. A vers a *Fagyöngyök* kötetben már hosszú ékezettel szerepel.

A dűlőúton megyek álmodozva,
kalászkok kétfelől, amerre látok,
mint tengerből színes kis hajózáslók,
ki-kivillannak a búzavirágok.

Ki-kivillannak kéken-pirosan,
megannyi színes jel a halk hullámon,
jeladások arról, hogy szép az élet
és csendes tengeren a csendes álom.

⁴⁹ REMÉNYIK Sándor, *Semleges Lélek*, Kolozsvár, Dobsina és Vidéke, 1916. április 2. 1–2.

⁵⁰ További verseket olvashatunk a lapban, melyek sem kötetben, sem a *Hátrahagyott versekben* nem olvashatók: a *Rianás* 1917. február 18-i az *Alkony* és az *Éji fenyves* 1917. augusztus 5-i, az *Egy golyó monológja* a november 11-i számban.

Kinyújtott kézzel csendesen megyek ,
percig kezem a kalász feje-alja
és áldón, mint az elsikló kalászt,
a tűnő életet is simogatja.

A vers közlését Olosz Lajosnak is említi Reményik egy 1916. augusztus 28-i levélben. A verset eredetileg névtelenül küldte be, a pozitív fogadtatásról Kiss József költő-szerkesztő véleményéről olvashatott a postarovatban, melyben a szerkesztő így fogalmazott: „[...]bátran le a sisakrostéllyal”.⁵¹ 1917-ben három alkalommal közölt Reményiktől verseket *A Hét* című lap.⁵² Az 1916 és 1918 között írt versek *Hátrahagyott versek* címmel Dávid Gyula sajtó alá rendezésében jelentek meg 2002-ben. Ezek közül néhány megjelent az Imre Mária által szerkesztett *Jelt ad az Isten* kötetben: a *Szerenád*, a *Processio*, a *Mint hegedűszó*, a *Ma gyóntatóm és Isten trubadúrja* címűek.⁵³

A Vajda János nyomdokain indult Reményik Sándor az életet ketrecnek érezte. Egyénisége költeményeiben, az „egészségért való sóhajtás” megnyilatkozása. „Nincs az a látási, hallási benyomás, amely Reményiknél a felszínen maradna: az érzési emlékezés mindet beárnyékolja. Mintha minden benyomást csak egyképpen tudna befogadni: az érzésemlékek hangulati fátylán”⁵⁴

Hangulat és gondolat egyéni színezetű, impresszionista ábrázolásmódra emlékeztető ötvözete jelenik meg már a korai versekben is, önvád és önbizalom, fájdalom, kétségbeesés és a remény ambivalenciájának sajátos együttélése. Reményik legtöbbször külső élményekből indul a versépítésben – írta róla Alszeghy Zsolt –, ebbe szövi gondolatélményeit.

⁵¹ *Félig élt élet*. I. m. 120.

⁵² A január, februári és áprilisi számokban három olyan verset közöltek – *Isten, A katonák, Forradalom* – melyek Reményik válogatásában bekerültek a *Fagyöngyök* kötetébe.

⁵³ Vö. REMÉNYIK Sándor, *Hátrahagyott versek*. Sajt. rend. DÁVID Gyula, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2002. A kötetben vannak azok a PIM Reményik-hagyatékában található 1916 és 1918 között írt autográf kéziratból származó, géppel vagy tintával datált versek, melyek korábban nem jelentek meg kötetben: *A hegyek*, *Vödör a kútban*, *Gyermekláncfű*, *Éjjeli lombok beszéde*, *Beethoven-maszk*, *Beszélgetés a szívemmel*, *Őrség a tetőn*, *Két vers cím nélkül*, *Akit én ünnepelek*, *Vasárnap*, *Isten bal keze*, *Sebek és forradások*, *Hagyjátok abba*, *Tábori posta*, *Mi öltünk*, *Jelek*, *Így esténként*, *És akkor hallgatok*.

⁵⁴ *Lehet, mert kell* – Reményik Sándor emlékezete. = ALSZEGHY Zsolt, *Eltávolodás a szereplírikustól*. I. m. 109.